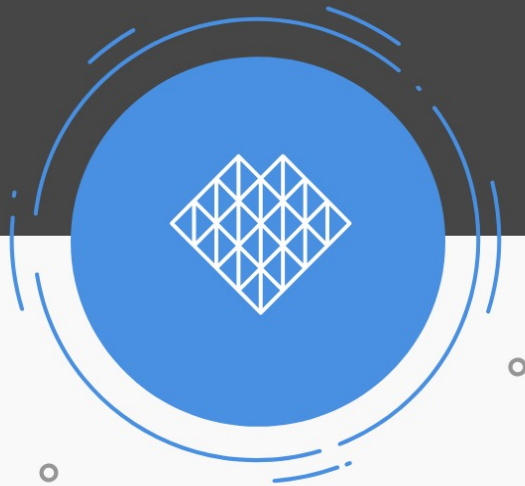

DIJALOG O KOSOVU

o t v o r e n i , i n k l u z i v n i
i p a r t i c i p a t i v n i
d i j a l o g o K o s o v u

mišljenje javnosti na društvenim mrežama

trendovi rezultata istraživanja javnog mnjenja na Fejsbuku i Tviteru
(jul 2017 - april 2018.)

[Centar za nove medije Liber, 2018]

Istraživački i analitički Projekat "**Otvoreni, inkluzivni i participativni dijalog o Kosovu i ustavnim promenama / Dijalog o Kosovu - mišljenje javnosti na društvenim mrežama**", podržan od strane *Fondacije za otvoreno društvo, Srbija*, ima za cilj da doprinese Dijalogu o Kosovu koji se već vodi kroz institucije, uvođenjem **glasa javnosti** koji postoji na društvenim mrežama i koji takođe ima svoju specifičnu težinu. Istraživanjem javnog mnjenja i monitoringom dijaloga izvan institucija, rasvetljava se i tumači javna online debata na temu odnosa prema Dijalogu o Kosovu, i pitanjima sudbine Kosova i Srbije.

Istraživanje online diskursa se realizuje kao interdisciplinarni monitoring i tumačenje javnih izjava (komentara na mrežama), kao i stavova, emocija, očekivanja, stremljenja i odnosa građana prema ovoj važnoj temi, u ovom određenom vremenu i kontekstu. U procesu prikupljanja i obrade podataka angažovan je **tim Centra za nove medije Liber**, a u tumačenju materijala i sagledavanju kroz različite prizme kvantitativnih podataka, učestvuju stalni stručni saradnici CNML.

Strategiju i superviziju istraživanja uradila je **Tatjana Vehovec**, izvršna direktorka CNML. Stručnu, kvalitativnu analizu daju lingvistkinja, dr **Svetlana Slijepčević** i sociolog, dr **Aleksej Kišjuhas** (docent na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu).

Ovo izdanje sumira period istraživanja javnog mnjenja na mrežama kroz sve istraživačke cikluse od jula 2017. do aprila 2018. godine, na osnovu prikupljenih i dubinski analiziranih podataka na originalno razvijenom softveru za analitiku na društvenim mrežama, organizacije CNML.

Centar za nove medije LIBER

Istraživanje i ova publikacija se realizuju zahvaljujući podršci Fondacije za otvoreno društvo, Srbija. Sadržaj publikacije, kao i zaključci istraživanja, u celosti su odgovornost CNM Liber i ne odražavaju stavove FOD-a.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Sadržaj

Dijalog o Kosovu: kako su građani govorili, reagovali i mislili.....	3
KOSOVO I KOSOVSKI DIJALOG: TRENDVI.....	3
PSIHOLINGVISTIČKA ANALIZA DISKURSA KROZ VREME.....	9

Dijalog o Kosovu: kako su građani govorili, reagovali i mislili

Retrospektiva istraživačkog perioda od jula 2017. do aprila 2018. godine

KOSOVO I KOSOVSKI DIJALOG: TRENDОВI

1.

Prva i osnovna činjenica kada je reč o ukupnim stavovima, vrednostima, komentarima i narativima onlajn javnosti na društvenim mrežama u Srbiji povodom Kosovskog dijaloga i kosovskog pitanja u celini jeste činjenica izuzetne podeljenosti onlajn diskursa srpskog društva po ovom pitanju. Naša istraživanja i naše analize, vođene od jula 2017. do aprila 2018. godine upućuju na oštru razliku koja postoji kada je reč o percepciji kosovske problematike među građanima Srbije. Ovu podeljenost bilo je neadekvatno (i nemoguće) podeliti na binaran način: "za" i "protiv" Kosovskog dijaloga (i/ili sporazuma, nezavisnosti itd.), već se ona razotkrivala u nekoliko specifičnih narativa: o izdaji, o realnosti, o obmani, i o prodaji (trgovini). Ti narativi su zatim bili prisutni u različitim udelima, najčešće u skladu sa aktuelnim događajima i tradicionalnim vestima ili medijskim sadržajima. Istovremeno, gotovo svaki od ovih narativa – iako svaki na svoj način – iskazuje kritički stav prema vlasti u Srbiji, a što je verovatno posledica (po definiciji) kritički orijentisanog govora na internetu.

Dakle, opšte uzevši, oko jedne polovine aktivnih onlajn komentatora zaista je doživljavalo Kosovski dijalog i rešavanje kosovskog pitanja kao "izdaju" srpskih nacionalnih interesa, odnosno kao potencijalnu "izdaju" Kosova. U takvom diskursu, Kosovo se percipira kao mitologizovana teritorija ili "kolevka" srpske nacije i državnosti, i odlučno se odbija i svaka pomisao o "dijalogu" povodom bilo kakve promene ili relativizacije statusa Kosova, a koja ne podrazumeva Kosovo u sastavu Srbije. Čak i ukoliko ovaj narativ nije konceptualizovan kao eksplicitna "izdaja", prisutni su negativno intonirani narativi o "prodaji", o (bez)uslovnom odbijanju dijaloga između Beograda i Prištine, ili čak o potrebi za vojnom akcijom ili ratom. U pitanju su relativno stereotipne poruke o Kosovu kao "Srbiji", "srcu Srbije" i tome slično, uz kategoričko odbijanje bilo kakvog dijaloga sa kosovskim Albancima, a koje odlikuje i snažan antizapadni (anti američki i antievropski) sentiment. U pitanju je izraz relativno upornog kontinuiteta političke propagande, ali i strukturno sveprisutnih

vrednosti ideologije etnonacionalizma u srpskom društvu.

Na drugoj strani, (otprilike) druga polovina onlajn-komentatora na temu Kosova ima i otvoreno izražava jedan značajno sofisticiraniji, realističniji i posve drugačiji stav, iako je on "podeljen" na narative o realnosti, obmani i prodaji. Dakle, takav diskurs i te vrednosti mahom variraju od percepcije Kosovskog dijaloga kao svojevrsne obmane i manipulacije stvarnim srpskim interesima (a koji su mahom ekonomske prirode), sve do stava o potrebi za dijalogom kao konačnim priznanjem društvene realnosti, a samim tim i kosovske nezavisnosti. Ovaj narativ tada se uokviruje u polemički diskurs koji poziva na potrebu za rešavanjem ovog pitanja u bliskoj budućnosti (bilo u ime "realnosti", "mira", "Evrope", "budućnosti" ili naprosto rešavanja tekućih problema), odnosno koji "status quo" ili "zamrznuti konflikt" ne vidi kao adekvatno "rešenje". Drugim rečima, u onlajn zajednici Srbije postoji svojevrsna kritična masa koja je spremna na jedan alternativni pogled na Kosovski dijalog, a samim tim i na Kosovo koje (ni)je u sastavu Srbije, suprotno dominantnom ili hegemonom političkom diskursu. Ovo je posebno zanimljivo zbog činjenice da u Srbiji danas ne postoji značajnija politička partija ili organizacija koja bi (otvoreno) prihvatila ili zagovarala takav narativ.

2.

Druga i jednako značajna činjenica povodom ovog pitanja zapravo je fenomen izuzetne "povodljivosti" srpske onlajn javnosti za aktuelnostima ili za (tradicionalnim) medijskim izveštajima povodom kosovskog pitanja. Na primer, ubistvo ili atentat na Olivera Ivanovića, a koje se dogodilo u trećem istraživačkom ciklusu (januar-februar 2018. godine), značajno je uticalo na relativni udeo navedenih narativa. Ovo nije zanemarljiv fenomen, zato što implicira da su i samo uokviravanje medijskog diskursa, ili čak formulacija tradicionalnih vesti, zapravo veoma uticajni kada je reč o (re)akcijama i stavovima onlajn zajednice u vezi sa Kosovom.

Drugim rečima, i sam način na koji se formulišu, generišu ili saopštavaju vesti u Srbiji – direktno se reflektuje na stavove, vrednosti, i onlajn ponašanje korisnika društvenih mreža. S tim u vezi, nedvosmislene političke krize ili zaoštavanje međusobnih odnosa, "zaoštavaju" i onlajn narative i celokupne diskurse.

3.

Najzad, treća važna činjenica u vezi sa Kosovskim dijalogom i kosovskom problematikom u Srbiji upravo su veoma fluktuirajući trendovi koji se očitavaju u analizi dominantnih narativa u prethodnih pet izveštaja ili analiza. Iako je u pitanju bio relativno kratak istraživački period, kada možda i nije bilo moguće očekivati (statistički značajne) fluktuacije u pogledu stavova građana, ove su fluktuacije, kao i istinski trendovi, ipak nedvosmisleno markirani našim istraživanjima. S jedne strane, ovo jeste izraz prethodno spomenutog uticaja aktuelnih događaja. Ali, sa druge strane, postaje moguće govoriti i o specifičnim razvojnim trendovima u prethodnih nekoliko ključnih meseci. Drugim rečima, čini se mogućim da je vladajuća nomenklatura svojim aktivnostima, a potom mediji svojim izveštavanjem, ipak usmereno uticali ili delovali na društveno dominantne narative o Kosovu u onlajn sferi, indirektno ih usmeravajući u određenom pravcu.

Naime, ukoliko uporedimo tri narativa koji su bili najučestaliji u periodu od jula 2017. do aprila 2018. godine, njihov relativni udeo je sledeći:

Grafikon 1: Trend promena narativa o izdaji

Grafikon 2: Trend promena narativa o realnosti

Grafikon 3: Trend promena narativa o obmani

Šta nam ovi podaci govore? Na prvom mestu i u prvom slučaju, upadljivo je gradualno, nedvosmisleno i gotovo desetostruko opadanje narativa o izdaji u periodu od jula (2017) do aprila (2018) meseca – od čak 53,3% do samo 6%. Da li to znači da je etnonacionalistički motiv "izdaje" u ovom kratkom periodu izgubio na značaju u javnosti Srbije? Bilo bi preambiciozno tvrditi tako nešto, ali se ovi podaci ipak ne smeju zanemariti, naprotiv. Činjenično je dokazano da je mitologizovana "izdaja" dramatično opala u svom relativnom udelu kao karakteristični diskurs, krećući se od relativno dominantnog do relativno marginalnog narativa, i to za samo nekoliko meseci. Uostalom, vladajuće strukture u Srbiji mesecima su pozivale na rešavanje kosovskog pitanja mimo "tradicionalnih" mitoloških narativa (uprkos realnim izazovima u vidu ubistva Olivera Ivanovića i hapšenja Marka Đurića). Nije sasvim neverovatno da su zapravo uspele u tome, i da je percepcija Kosovskog dijaloga kao "izdaje" umanjena pod pritiskom javno iskazane potrebe da se kosovski problem konačno reši u nastupajućem periodu. Moguće je da je stav o "izdaji (Kosova)" postao "politički nekorektan" ili nepopularan na društvenim mrežama u Srbiji.

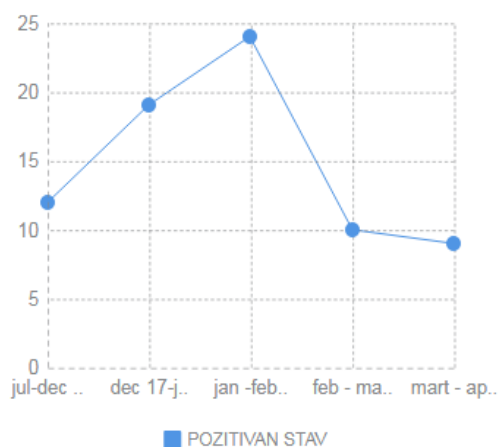
Zatim, u drugom slučaju, narativ o realnosti je narativ koji je ostajao relativno stabilan, pozicionirajući se na oko 20-25%, sa izuzetkom dva ključna ciklusa (trećeg i petog istraživačkog perioda). Upravo ti ciklusi bili su obeleženi spomenutim događajima kao što je ubistvo Olivera Ivanovića i hapšenje i proterivanje Marka Đurića, a što je činjenica koja je bila detaljno analizirana u našim prethodnim izveštajima. Ipak, možemo tvrditi da gotovo četvrtina onlajn komentatora u Srbiji na kosovsko pitanje relativno stabilno tvrdi da je adekvatna javna politika – priznanje realnosti. To jest, "priznanja" da je Kosovo "realno" nezavisna teritorija ili država (još) od 1999. godine, i to uprkos tome što faktički ne postoji nijedna relevantna politička partija ili organizacija koja aktivno zagovara ovakvu verziju sociopolitičke stvarnosti. Da li to znači da su onlajn komentatori Srbije svojevrsna politička avangarda, a koju ne zastupa nijedna politička organizacija? Jer, ovaj relevantan udeo onlajn javnosti Srbije, sa većim ili manjim stepenom rezignacije, ipak tvrdi kako je neophodno da državna politika prihvati realnost nezavisnog Kosova. Uz to, ovaj udeo onlajn javnosti bez zadržke pokreće vatrene polemike sa dominantnim stavovima koji negiraju navedenu "realnost" ili kosovsku nezavisnost.

Konačno, podaci ukazuju da je na delu i jedan relativno "raznovrsni" ili značajno varijabilni udeo narativa o obmani, a koji direktno korespondira sa (dnevno)političkim kritikama vlasti u Beogradu. Jer, narativ o obmani je po definiciji narativ koji je kritički orijentisan prema pitanjima koje se

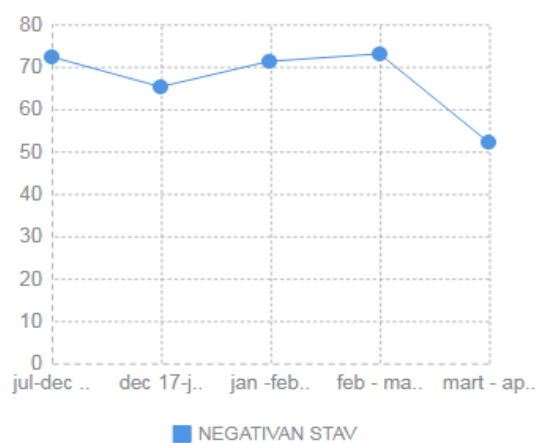
pokreću u javnosti, ali i prema aktuelnim politikama. U tom smislu, onlajn javnost Srbije je različitim intenzitetom reagovala na razne sociopolitičke inicijative kao na "obmanu" ili ne, što upućuje na polemiku o ograničenim dometima "spina" od strane režima i režimskih medija. Ova činjenica je bila posebno očigledna u kontekstu hapšenja Đurića, kada je izuzetno visoki deo onlajn javnosti referisao ka tom događaju kao prema "obmani". Upravo zato je narativ o obmani neočekivano porastao u poslednjem istraživačkom ciklusu, pozicionirajući se kao dominantni narativ.

S tim u vezi, deluje kao da se ponašanje vlasti u Beogradu povodom tog događaja zapravo "obilo o glavu" istoj vlasti, a o čemu je u redovnoj kolumni za dnevni list "Danas" svedočio i autor ovog ili ovih izveštaja (<https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/obijanje-kosova-o-glavu>). Da li je ovo samo kratkoročna kritička reakcija, ili pak indikator jednog šireg društvenog i političkog otpora, ostaje da se vidi. U svakom slučaju, onlajn zajednica Srbije se pokazuje kao mnogo "osetljivija" na dominantne i sociokulturno hegemonne narative, i ume da "iznenadi" svojom kritičkom reakcijom na platformama kao što su Fejsbuk ili Tviter.

Na samom kraju, možemo zaključiti da su stavovi onlajn javnosti u Srbiji povodom Kosova mnogo raznovrsniji ili heterogeniji nego što to možda deluje na prvi pogled. Oni se ne očitavaju samo u binarnom (bez)uslovnom "da" ili "ne", već ih odlikuje i mnogo kompleksniji sadržaj, uz prateće jezičke metafore.

Grafikon 4: Promene u iskazivanju podrške

Grafikon 5: Promene u iskazivanju otpora i neslaganja

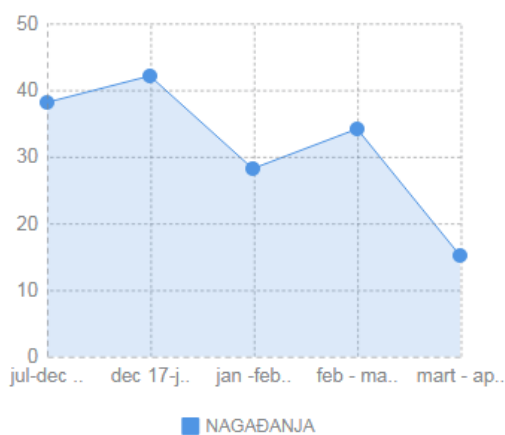
Niti je većina onlajn građana Srbije apriorno protiv sporazuma i dijaloga sa Prištinom, kao što se to ponekad pretpostavlja. Značajan deo onlajn narativa nesumnjivo pripada etnonacionalističkom i mitologizovanom diskursu (narativi o izdaji), ali jednako tako značajan udeo narativa o Kosovu izražava potrebu za racionalnijim i realističnijim pristupom ovom pitanju, kao u slučaju narativa o realnosti i/ili narativa o obmani. Donosioci odluka u Srbiji (ali i na Kosovu i u međunarodnoj zajednici) bi morali da budu svesni ovih činjenica i da usklađuju svoje javne politike u skladu sa njima.

PSIHOLINGVISTIČKA ANALIZA DISKURSA KROZ VREME

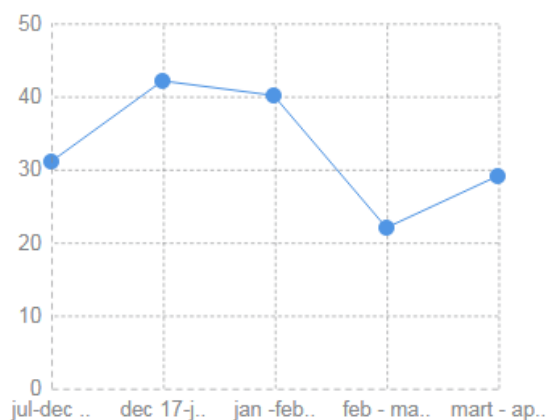
Diskurs komentara na društvenim mrežama koji je u vezi sa dijalogom o Kosovu uslovio je specifičan višedimenzionalan lingvistički pristup, koji je uključivao kritičku analizu diskursa (podelu komentara prema različitim lokalnim i makro govornim činovima ili mikrožanrovima) i kognitivnu teoriju o pojmovnoj metafori kao mehanizmu mišljenja koji ima svoje jezičko-stilske otiske i tragove u ispoljavanju stavova vezanih za različite koncepte koji su u bližoj ili daljoj vezi sa temom Kosova.

Ovako specifičan pristup pokazao je da je ovaj diskurs u svojoj početnoj fazi ispoljavao mnoge odlike ubeđivačkog, političkog i uopšte ideološkog diskursa, sličnog onome koji se inače koristi u medijima i politici za prikazivanje najvažnijih koncepata i odnosa u vezi sa Kosovom, a zatim se, kako su se događali različiti društveno-politički potresi, menjao i postajao sve agresivniji i ostrašćeniji, što je kulminiralo u poslednjim dvema fazama, kada predviđanja i nagađanja gube primat u diskursu, a pozivi na agresiju jačaju.

U svim istraživačkim fazama posmatrani su sledeći mikrožanrkovi: nagađanja, diskvalifikacije, pretnje, kletve, pozivi na akciju (u petoj fazi su razdvojeni pozivi na agresiju i preporuke) i personalizovana podrška. Kao relativno najstabilniji u pogledu procenutalnog udela pokazali su pozivi na akciju (s tim što je ovaj mikrožanr pretrpeo istovremeno najveće transformacije), dok su u najvećoj meri, kada je reč o zastupljenosti u ukupnom diskursu, fluktuirala dva mikrožanra: nagađanja (s 38% I 42% u početnoj istraživačkoj fazi postepeno na 15% u završnoj fazi istraživanja) i diskvalifikacije (s početnih 37% preko 42% u središnjim fazama na 28% u poslednjoj istraživačkog fazi).

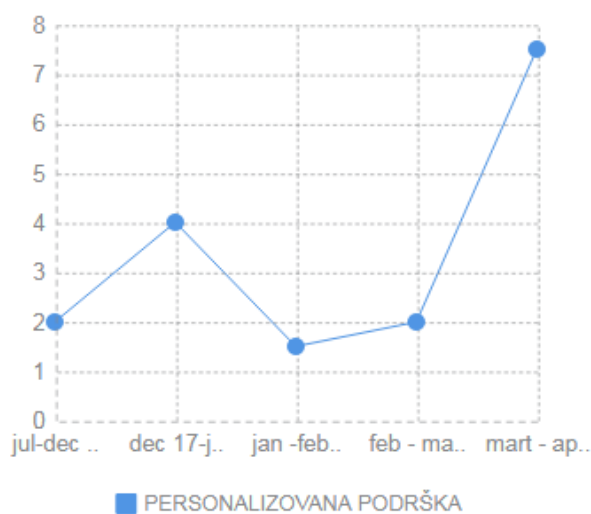
Grafikon 6: Trend diskursa u kojem se nagađa / pretpostavlja

Grafikon 7: Trend diskursa u kojem se koriste diskvalifikacije i govor mržnje

Dve tačke-prekretnice bile su ubistvo Olivera Ivanovića (koje je zahvaćeno trećom istraživačkom fazom) i hapšenje Marka Đurića (koje je zahvaćeno poslednjom, petom fazom).

Najdominantnije metafore u prvoj istraživačkoj fazi gotovo su zamenjene ili potpuno drugačijim razradama, te samim tim i implikacijama, ili potpuno novim metaforama. Tokom celog perioda opstaju metafore potčinjenosti – škole i posla, dok se gube meteorolške metafore sila i nepogoda, a metafora igre dobija svoju punu razradu tokom izveštavanja o hapšenju Marka Đurića kroz konkretizovane metafore pozorišta, cirkusa i filma, kojima se diskredituju politički akteri. Od početnih različitih varijanata metafora opredmećenog Kosova (krađe, poklona, kvalifikuje i aktuelne i bivše predstavnike srpske vlasti, optužujući ih da su (bili) prodavci Kosova. Sportizacija političkog diskursa u posmatranom diskursu obavljena je u svrhu diskreditacije političara, te je učestalost ove metafore rasla iz faze u fazu. Zdravstvene metafore najčešće su bile na periferiji diskursa, ali vrlo postojane, budući da su služile emotivnoj manipulaciji među komentatorima. Takođe, bez obzira na činjenicu da su pretnje i kletve ostajale s malim udelom tokom celokupnog diskursa, ostrašćenost se menjala u formulaciji stavova prema političkim akterima. Pozivi na akciju su do poslednje faze u najvećoj meri sadržali preporuke i savete, koji su uključivali pomirljiv ton i retko pozive na agresiju, a zatim je u poslednjoj fazi zaokret u diskursu nametnuo razlikovanje poziva na agresiju od preporuka i saveta, jer su ovi prvi bili sve učestaliji.

Grafikon 8: Kretanje nivoa personalizovane podrške

Personalizovana podrška se u početku javljala kao reakcija na stranačka saopštenja, međutim, u poslednjoj fazi ciklusa njena učestalost raste (s 2% u periodu od 16. februara do 15. marta na čak 7.5% u periodu od 16. marta do 20. aprila), verovatno motivisana sve ostrašćenijim međusobnim sukobima komentatora i željom da se uspostavi protivteža izuzetno oštrim i vulgarnim diskvalifikacijama.

U četvrtoj fazi, u periodu od 16. februara do 15. marta, pojavljuje se metafora šaha kao najdominantnija pri diskvalifikaciji aktuelnih političkih aktera, a posledica je metafore šaha koju je upotrebio predsednik Srbije Aleksandar Vučić. Ova metafora se sporadično javlja i u petoj fazi s istom funkcijom, dok je u prvim trima fazama uopšte nije bilo. U četvrtom vremenskom opsegu bukte diskvalifikacije i predviđanja s izrazito jakom negativnom komponentnom, uvredljiv sadržaj fokusiran na političke aktere na vlasti, agresivan govor koji se često podržava od strane drugih učesnika u diskusiji, pozivi na ratno delovanje, podgrevanje ratnih strasti, u čijim se osnovama nalaze i kletve, i pretnje, i prejudiciranja, kao i pozivi na osudu i kažnjavanje Aleksandra Vučića i Ivice Dačića. Sve je izraženiji negativan stav prema dijalogu o Kosovu, a predviđanja i prejudiciranja uglavnom donose loš razvoj događaja i uvod su u pretnje.

U poslednjoj istraživačkoj fazi diskurs je transformisan i kada je reč o udelu prejudiciranja i

nagađanja u vezi sa nezavisnošću Kosova (drastično je smanjen broj nagađanja, svega 15% naspram 34% u četvrtom, 28% u trećem, 41% u drugom ciklusu). Ovakva promena svedoči, između, ostalog i o tome da su građani prestali, na neki način, da se bave potencijalnim scenarijima ili nekadašnjim razvojem događaja, već su zauzeli izrazito negativan stav prema aktuelnoj vlasti (izraženo kroz vulgarizovane i ironizovane diskvalifikacije) i prema dijalogu o Kosovu u opšte (izraženo kroz pozive na agresiju, pretnje, kletve itd.), a odatle i ukupan negativni sentiment od 52% u poslednjoj istraživačkoj fazi. Može se očekivati i porast negativnog sentimenta i ponovni rast diskvalifikacija.

Kao što je analiza u drugoj istraživačkoj fazi (novembar 2017 - januar 2018) pokazala, opstaje izuzetno neusmeren fokus u javnom mnjenju kada je reč o stavovima prema dijalogu o Kosovu, a o tome najbolje svedoči gotovo retorsko pitanje koje se u nekoliko navrata reprodukuje s različitim varijacijama i u komentarima na društvenim mrežama i u novinskim naslovima – *Čije je naše Kosovo?* Ovako formulisan oksimoron, baziran na opoziciji naše-tuđe, iskazuje upitanost koja implicira isto što i najfrekventniji mehanizmi mišljenja (metafore trgovine, pozorišta, igre, šaha) – veliko nezadovoljstvo javnog mnjenja, ali i pristanak na potpuno pasivnu ulogu u svemu što ima veze sa Kosovom.

Nosilac istraživanja i analitike: Centar za nove medije Liber

Autori: dr Svetlana Slijepčević, dr Aleksej Kišjuhas
Supervizija, strategija i upravljanje: Tatjana Vehovec
Stručni konsultant: Roman Vehovec

Istraživanje i rad na obradi podataka: tim CNM Liber
Dizajn elektronske publikacije: Kolegijum studio
Copyright: ©CNM Liber, 2018

Dozvoljeno je korišćenje rezultata istraživanja u celosti ili delimično, uz obavezno navođenje izvora
Više informacija: office@blogopen.rs

CNM
Liber

blogopen.rs
h8index.org
office@blogopen.rs
@blogopen